

KERKÜK ÇOK IRAK DEĞİL
PROF. DR. EŞREF BUHARALI'YA ARMAĞAN

TÜRK TARİHİNE DAİR YAZILAR II

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫ ТАРИХЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ЗЕРТТЕУЛЕР
TURKİY XALQLAR TARİXİGA DOİR İZLANIŞLAR
ТҮРК ТАРИХЫ БОЮНЧА ИЗИЛДӨӨЛӨР
TÜRK TARYHYNA DEĞİŞLİ ÝAZGYLAR
TÜRK TARİXİNƏ DAİR YAZILAR

تورک تاریخینه دائر یازیلر

Editörler

Alpaslan DEMİR-Tuba KALKAN-Eralp ERDOĞAN

Ankara 2017

gece
kitaplığı

Yayın Koordinatörü • Yaşar HIZ
Genel Yayın Yönetmeni • Eda ALTUNEL
Editör • Alparslan DEMİR • Tuba KALKAN •
Eralp ERDOĞAN
Kapak Tasarım • Ali İMREN
İç Tasarım • Serkan AKKUŞ
Sosyal Medya • Betül AKYAR

Birinci Basım • © Aralık 2017 / ANKARA
ISBN • 978-605-288-180-4
© copyright

Bu kitabın tüm yayın hakları yazarlarına
aittir. İzin alınmaksızın başka yerde
yayınlanamaz. Yazıların sorumluluğu
yazarlarına aittir.

Gece Kitaplığı

Adres: Korkut Reis Mh. Y eşilirmak Cd. 1 O / B
Demirtepe Çankaya/ ANKARA
Tel: 0312 384 80 40

web: www.gecekitapligi.com
e-posta: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt

Bizim Büro

Sanayi 1. Cadde Sedef Sk. No: 6/1
İskitler - Ankara
Sertifika No: 26649
Tel: 0312 229 99 28

SAFEVİLERDE OKÇULUK VE KABAK OYUNU'NA GENEL BİR BAKIŞ

Eralp ERDOĞAN*

Giriş

Türklerin en önemli savaş aletlerinden biri olan ok, gerek savaşta gerekse eğlence amaçlı düzenlenen yarışmalarda kullanılmaktaydı. Ok kullanımı Türklerin en mahir olduğu alanlardan birisi olup bu meziyetleri birçok kaynağa bahis konusu olmuştur. İslam öncesinde özellikle Çin kaynakları Türk çocuklarını küçük yaştan itibaren ok atma eğitimi verildiğini yazmaktadır.¹⁶⁶ Türkler çocuk yaşta iken koyun sırtına binip önce sincap, gelincik ve kuşlara, daha sonra da tavşan ve tilkilere ok atarak kendilerini geliştirirlerdi.¹⁶⁷ Eski Türk erkekleri ise ilkbaharda dini anlam taşıyan bir sporla kendilerini göstermekteydi. Buna göre hayvan derilerinden yapılan hedeflere ok atıyorlar ve hedefi vurmaya çalışıyorlardı.¹⁶⁸ Ok yarışlarının milletlerarasında da yapıldığı anlaşılmaktadır. Çin kaynaklarında Çinliler ile Türkler arasında yapılan ok atma yarışlarından bahsedilmektedir.¹⁶⁹ Bu şekilde küçük yaştan itibaren hem at üzerinde hem de yerde başarılı atışlar yapabilme yetkinliği kazanmaktaydılar. Yapılan bu eğitimler aynı zamanda vücudu dinç tuttuğu için bir nevi spor faaliyeti olarak da görülmekteydi.

Türklerin İslamlaşması ile birlikte okçuluk marifetleri Arap kaynaklarına da yansımıştır. Arap tarihçisi El-Cahiz bu konu hakkında; *"Türk, vahşi hayvana, kuşa, havadaki hedefe, insana, çömeltilmiş veya yere konmuş hayvandan hedeflere, avının üstüne pike yapan kuşlara ok atar. O, hayvanını hızlı sürdüğü halde, öne arkaya, sağa ve sola, yukarıya ve aşağıya ok atar. Harici yayına bir ok koymadan, Türk on tane ok atar. Dağdan inerken veya bir vadinin içine girerken atını Haricinin düz yerde sürdüğünden daha hızlı sürer. "Düşmanla karşılaşınca, başlangıçta geri çekilirler. Bununla beraber çok defa geri dönerler. Fakat bu, askeri tehlikeye maruz bırakılmadan, düşmanı hücumu tama ettirdikten sonra vuku bulur. Türk geri döndüğü takdirde öldürücü bir zehir, insanın işini bitiren bir ölümdür. Zira arkasındaki insana önündeki insan gibi okunu isabet ettirir"*¹⁷⁰ diye yazmaktadır.

İran Türkleri Safeviler de diğer Türk devletleri gibi okçuluğa çok önem vermiş ve geleneksel yapıyı devam ettirmişlerdir. Safeviler yay yapımında çok ustaydılar. Yay, ağaç ve boynuzdan yapılıyordu. Özel bir yöntemle bunlar birbirine geçirilirdi. Onları sinir lifleri ile birbirine sarıyorlardı ve üzerini düzgün ve yumuşak ağaç kabuğu kaplıyorlardı. Sonra yüzeyini istedikleri renge boyayıp iyi görünmesi için cilıyorlardı. Yay kırışını tüyden yapılmış bir kalem kalınlığında yapıyorlar ve hammadde olarak ipek

* Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi ABD., eerdogan@nku.edu.tr

¹⁶⁶ Osman İmamoğlu, Yalçın Taşmektepligil, Mehmet Türkmen, "Türk Kültüründe Spor", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.10, 1997, s. 140

¹⁶⁷ Ahmet Taşagil, "İslamiyet Öncesi Devirde Türk Ordusu", **Eskiçağdan Modernçığ'a Ordu: Oluşum, Teşkilat ve İşlev**, Ed.: Feridun M. Emecen, İstanbul, 2008, s. 163

¹⁶⁸ Metin Türkteş, "Divanü Lügati't Türk'te Yer Alan ve XI. Yüzyılda Türkler Arasında Oynanan Oyunlar", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:5, 1999, s. 62

¹⁶⁹ Ali Ahmetbeyoğlu, "İslâm öncesi Türk Toplumunda Eğitim Aracı Olarak Spor", **Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları**, Bışkek, 2015, s.81

¹⁷⁰ Ünsal Yücel, **Türk Okçuluğu**, ed: Dursun Ayan, AYK Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999 s. 15

kullanıyorlardı. Sadakları ise deriden yapmaktaydılar.¹⁷¹ Yaylar genellikle çınar ağacı ile boynuz ve ağaç kabuğunun birleşiminden yapılırken bazen akçakavak ağacı da kullanılır ve çok uzun olmazdı. Willem Floor'un Fryer'den naklettiğine göre boynuz kullanımı yağmurlu hava için uygun değildi ve yayların uzun yapılmaması onu at üzerinde daha kullanışlı hale getiriyordu.¹⁷² Oklar bambu kamışından yapılıyordu. Keskin uçları zırh delebiliyordu. Savaş okları genellikle boyanmakta ve rütbeli veya ünlü askerler tarafından okun üst kısmına isimleri nakşedilmekteydi. Safevi askerleri başparmaklarını korumak için zihgir adı verilen ve mermer, yeşim veya akik taşından yapılan bir gereç takmaktaydılar.¹⁷³ Ayrıca kemikten yapılan zihgir çeşitleri de mevcut olup misal, Safevi Şahının kullandığı zihginin sarı ve kırmızı renkte olduğu ve Seylan adasından getirilen bir çeşit kuşun kemiğinden yapıldığı nakledilmektedir.¹⁷⁴

Türklerin böylesine mahir oldukları bu alanda gördükleri eğitim Safevi Devleti'nde de mevcut idi. Safeviler'de eğitimin ilk aşaması yayı kırışe takarak hazır hale getirmeyi öğrenmekti. Ardından yayın nasıl çekilmesi ve okun nasıl atılması gerektiği anlatılmaktaydı. Buna göre kabzayı tutan sol el ile yayı çeken sağ el hiçbir zaman titrememeliydi. Bunun için eğitimin ilk günlerinde yeni başlayanlara zor çekilen ve zor eğilen yaylar verilmezdi. Çekiş kuvveti düşük olan bu yaylar ile acemiliğini atan kişiler zamanla daha sert yaylar ile eğitime devam etmekteydi. Yayların gücünü sınamak için onu duvara asıyorlar ve kabzasına ağırlık takıyorlar; eğitim sırasında ise bu yayların daha sert olması için kırışine demir halkalar bağlıyorlardı. Bu eğitim sırasında bazen demir halkalar bozuluyor ve rahatsız edici bir ses çıkarıyordu. Gençler bazen tek ayak üzerinde, bazen dizlerinin üzerinde bazı zamanlar da koşarken ok atarak eğitimlerini tamamlamaya çalışıyorlardı.¹⁷⁵

Öğrenci yay çekmede mahir hale geldiği zaman, sıra havaya ok atmaya gelirdi. Bu eylemde oku olabildiği kadar yükseğe atmak hedeflenirdi. Ok ne kadar yükseğe atılırsa okçunun gücünün okadar fazla olduğu düşünülürdü. Daha sonra boşa ok atmak yerine bir hedef seçilmekteydi. Bunun için bir çerçeve içerisine yapıştırılan kağıt hedef, bir kum birikintisinin içine gömülmekteydi. Okçu hazır olduğu zaman bir nöker hedefi göstermek ve hedefin yerinde olup olmadığını öğrenmek için oraya taş atardı. Bu aşamalardan sonra okçu hedefi vurmak için atışlar yapmaktaydı. Amaç daha az atışla oku olabildiği kadar derine saplayarak hedefi vurmaktı. Okçular hedefi vurabilmek için defalarca atış yapmaktaydılar. Bu denemeler sırasında kullanılan okun ucu yuvarlak küçük demirden yapılmıştı, ancak savaş okları gibi keskindi. Bu atışlar esnasında ise Safeviler “*Bu ok Ömer'in kalbine*” veya “*Bu ok Osmanlı Türklerine*” diyerek motive olmaktaydılar.¹⁷⁶

Kabak Oyunu

Eğlence ve eğitimin bir arada olduğu kabak oyunu Türklerin yaygın bir şekilde oynadığı oyunların başında gelmekteydi. Bu oyun, toplumun her kesiminden insanın katıldığı ve bu insanların birbiri ile kaynaşarak sosyal ilişkiler kurduğu bir ortam hazırlamaktaydı. Durkheim'in da bahsettiği üzere bu tarz ritüeller bireye aidiyet duygusu ya-

¹⁷¹ Jean Chardin, *Sefername-i Şarden*, Tr. İkbal Yağmayi, Tahran 1993, C.2, s. 885

¹⁷² Willem Floor, *Safavid Government Institutions*, Mazda Publishers, California, 2001, s. 226

¹⁷³ Floor, a.g.e., s. 227

¹⁷⁴ Chardin, a.g.e., s. 781

¹⁷⁵ Chardin, a.g.e., s. 780, 781

¹⁷⁶ Chardin, a.g.e., s. 781, 782

şatmakta, bireyler arasındaki işbirliğini arttırmakta ve toplumsal hafızayı güçlendirmekte idi.¹⁷⁷ Meydanın ortasına dikilen uzun bir sığın üzerindeki hedefe at üzerinde iken ok atma esasına dayanan kabak oyununa ilk olarak Oğuz Kağan destanında rastlıyoruz. Oğuz Kağan'ın sefer sonrası yaptığı kurultay şöyle anlatılmaktadır; “*Oğuz-Kağan büyük bir kurultay topladı. Beylerini (nöker), balkını (il-kun) yarlık verip çağırdı. Herkes geldi. Danışıp konuşup (kengeşip), oturdular. Oğuz-Kağan, büyük bir ordugah (kurdurdu).. Sağ yanına kırk kulaç bir direk (iğac) diktirdi. Üstüne bir altın tavuk koydurdu. Altına bir ak koyun bağladı. Sol yanına kırk kulaç bir direk diktirdi. Üstüne gümüş bir tavuk koydurdu. Dibine bir kara koyun bağlattı. Sağ yanda Bozoklar oturdu. Sol yanda Üç-oklar oturdu. Kırk gün, kırk gece yediler, içtiler ve sevinç buldular..*”. Uygurca olan bu Oğuzname’de direklerin niçin dikildiği belirtilmezken Şecere-i Terakime’de “...*Ve sonra hanın emri ile Bozok oğulları maiyetleri ile altın tavuğu, Üçok oğulları maiyetleri ile gümüş tavuğu atla vurup attılar. Tavukları vuran kimselere çok nimetler verdi.*”¹⁷⁸ cümlesi ile kabak oyununa benzer bir oyunun oynandığını görmekteyiz.¹⁷⁹

Kabak oyununa ismini veren, direk üzerindeki kabağa ok atmanın en erken kayıtlarına ise XIII. yüzyılda Memlük kaynaklarında rastlamaktayız. Buna göre Türk beyleri eğlence zamanlarında bir direk dikerek başına bir kabak koyarlar ve ona ok atarlardı. Sonradan kabak yerine altın, gümüş kupalar gibi başka nesnelere kullanılmış olsa da “kabak” adı muhafaza edilmiştir. Kabak, Türkçe bir söz iken Arapçaya “remvül-kabak, meydân-ı kabak”, Farsçaya “kabak-bâzî, kabak endâzî” şeklinde geçmiştir.¹⁸⁰

Kabak oyunu, M.Ö 247-M.S 224 yılları arasında İran’a hükmetmiş olan Partlar tarafından bir savaş talimi olarak kullanılmaktaydı. Buna göre Partlar, uzun bir direğin üzerine pirinç bir top koyarak atlarını dörtlü sürer ve direği geçince birdenbire arkaya dönerek topa ok atarlardı.¹⁸¹ Gerek soydaşlarının oynadığı gerekse hükmettikleri coğrafyada eskiden beri bilindiği anlaşılan bu oyunu, Safevi şahları da severek izlemekte ve oynamaktaydı. Misal 1508 yılında Şah İsmail’in Tebriz’e gelmesi ile onun dönüşünü kutlamak için çeşitli oyunlar ve kutlamalar tertip edilmişti. Bu oyunlardan biri de kabak oyunu idi. Bunun için meydana uzun bir direk dikilmiş ve ucuna altın bir elma konulmuştur. Yarışma esnasında elmayı düşüren kişi bu elmanın sahibi oluyordu. Yarışma boyunca on adet altın, on adet ise gümüşten olmak üzere 20 adet elma kullanılmıştı. Okçular, elmayı yere her düşürdüklerinde biraz dinleniyor ve şarap içiyorlardı. Bu şenlikte Şah İsmail de oynamış ve 10 elmadan altısını vurmaya başarmıştı. O güne şahit olan Venedikli bir tüccar, oyun esnasında Şah’ın yanında birinin elinde altın bir sürahi, diğerinde ise içi tatlı dolu bir tepsi bulunan iki çocuk ve bin muhafızın devamlı surette Şah’ın hizmetine hazır bulunduğunu gözlemlemiştir. Saraya yakın bahçenin girişindeki büyük salonda ok atma yarışlarına giren beyler için akşam yemeği hazırlanmış ve oyun esnasında müzik eşliğinde rakkaselerin dans ettiğini ve Şah İsmail’i öven

¹⁷⁷ Mutlu Özgen, “Osmanlı Şenliklerinde Bir Gösteri Sporu: Kabak Oyunu”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, II/1, Ocak 2010, s. 379

¹⁷⁸ Ebülğazi Bahadır Han, *Türklerin Soy Kütüğü (şecere-i terakime)*, Haz: Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Temel Eser, 43-44.

¹⁷⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s.212 n.6; İbrahim Yıldırım, “Türk Kültüründe Atlı Hedef Okçuluğu Olarak Kabak Oyunu ve Osmanlılardaki Görünümü” *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.10, s. 625

¹⁸⁰ Yücel, a.g.e., s. 37-38

¹⁸¹ Yücel, a.g.e., s. 42

şarkılar söylediklerini nakletmiştir.¹⁸² Hedefi vurarak ödül almaya hak kazanan kişi bazen Şah tarafından evinde ziyaret edilirdi. Şah Süleyman bu şekilde oyunu kazanan bir kişinin evine gitmiş ancak gitmeden önce ziyafet için bir miktar para yollamıştı. Böylece Şah bizzat onun evine giderek onu tebrik etmiş ve yemeğini orada yemişti.¹⁸³

Yukarıda bahis olduğu üzere direğin üzerine çeşitli nesnelere konulmaktaydı. Kimi zaman kavun, karpuz, elma kimi zaman ise içi altın dolu gümüş bir tabak, fincan veya şişe kullanılmaktaydı. Şah Safi'nin düzenlemiş olduğu bir eğlencede direk üzerine konulan bir şişe hedef olarak alınmış ve bizzat Şah'ın da oynadığı bu oyunda Şah Safi beş atışta üç şişe devirebilmişti.¹⁸⁴ Çeviklik ve maharetin önemli olduğu bu oyunda Şah Safi'nin bu oyunu çok iyi oynadığı ve izlemeyi çok sevdiği kaydolunmuştur.¹⁸⁵ Okçunun düşürdüğü nesne kendisine bağışlanır ve Şah tarafından ödüllendirilirdi. Eğer içinde sikke var ise yere dökülen sikkeler oradaki nökerlerin ve hizmetkârların olmaktaydı.¹⁸⁶ Genellikle seçkinlerin oynadığı kabak oyununda rütbe ve hilat vermek de ödüller arasındaydı. Şah Safi'nin düzenlemiş olduğu bir eğlencede kabak oyunu oynayan Sarı Saltuk'un oğlu Safi Kulu Beg Begdili tabak içerisine konulmuş olan altın sikkeleri vurmaya başarınca kendisine hilat ve *Yasavul-ı Sobbet*¹⁸⁷ ünvanı verilmiştir.¹⁸⁸

Oyundaki kurala göre at dört nala koşarken atış yapılmalıydı. Direk geçilmiş ise arkalarına dönerek atış yaparlardı ancak anlaşıldığına göre arkaya eğilerek atış yapılmasına izin verilmiyordu.¹⁸⁹

Kabak oyunu Kazvin, Şiraz ve İsfahan gibi büyük kentlerde inşa edilen büyük meydanlarda oynanmaktaydı. I.Şah Abbas'ın Saadetabad¹⁹⁰, Nakş-ı Cihan¹⁹¹ ve Sahibabad¹⁹² meydanlarında kabak oyunu tertip ettiği bilinmektedir. Meydandaki zemin oy-

¹⁸² Anonim, "Venedikli bir Tüccar'ın Seyahatnâmesi", **Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar**, Çeviri ve Notlar; Tufan Gündüz, İstanbul, 2007, s. 206; Giovanni Maria Angiolello, "Giovanni Maria Angiolello'nun Seyahatnâmesi", **Seyyahların gözüyle Sultanlar ve Savaşlar**, Çeviri ve Notlar; Tufan Gündüz, İstanbul, 2007, s. 88.

¹⁸³ Sanson, **Sefername-i Sanson**, Farsçaya çeviren; Taki Tefzali, Tahran, 1346, s.66.

¹⁸⁴ Jean Baptiste Tavernier, **Sefername-i Tavernier**, Farsçaya çeviren; Hamid Erbab Şirani, Tahran, 1382, s. 49.

¹⁸⁵ Chardin, a.g.e., s. 783.

¹⁸⁶ Adam Olearius, **Sefername-i Adam Olearius**, Farsçaya çeviren; Muhendes Hüseyin Kurdbeççe, c.II, 1369, s. 609, 610.; Adam Olearius ayrıca hedefi vuran kişiye *mizban* ünvanı verildiğini belirtmektedir. Ancak bu ünvana başka kaynaklarda rastlayamadık. Mizban kelime anlamı olarak evinde ağırlayan yediren içiren anlamına gelmektedir. Bkz. Ali Ekber Dehhoda, **Lügatnâme-i Dehhoda**, Haz. Muhammed Muin ve Seyyid Cafer Şehidi, c.13, Tahran, s. 19423. Yukarıda bahsedildiği üzere oyunu kazanan kişinin evine gidilmesi adet olunmuştu. Dolayısı ile oyun sonrası şahı evinde ağırlayacak kişiye mizban denilmesi olasıdır. Bu durum Adam Olearius' un bu kelimeyi ünvan olarak düşünmesinin sebebini açıklayabilir.

¹⁸⁷ Yasuvulan-ı sohbet, soylu emirlerin oğulları arasından seçilmekteydi ve bu göreve atanana özel bir eğitim verilmekteydi. Bu eğitimler arasında çevgân oyunu vs. bulunmaktaydı. Bkz. Zülfiye Veliyeva, "Safevi Devlet Teşkilatı", **Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 232

¹⁸⁸ Muhammed Yusuf Vale Kazvini İsfahani, **İran der Zaman-ı Şah Safi ve Şah Abbas II**, Tahran, 2003, s. 378

¹⁸⁹ Tavernier, a.g.e., s. 49; Sanson, a.g.e., s. 66.

¹⁹⁰ İskender Bey Münşi, **Tarih-i Alem-Ara-yı Abbasi**, Neşr. İrec Afşar, Tahran, 1387, C.2, s. 506, 532; C.3, s. 939

¹⁹¹ İskender Bey Münşi, a.g.e., C. 2, s. 838

¹⁹² İskender Bey Münşi, a.g.e., C. 1, s. 398

na uygun bir şekilde yapılırdı. Zemin düzdü ve atlar kaymadan koşabiliyordu. Ayrıca meydana uyumun bozulmaması için çevresine büyük binaların yapılmasına izin verilmemekteydi.¹⁹³ Müsabaka öncesi atlar *mazmar* denilen küçük bir alanda ısındırılmaktaydı.¹⁹⁴

Sonuç:

Geleneksel savaş aletlerin en önemlilerinden biri olan ok ve yay tüm bozkır kavimlerinde olduğu gibi yerleşik Türklerde de önemini uzun süre korumuştur. Küçük yaşlardan itibaren verilmeye başlanan okçuluk eğitimi zamanla bir yaşam tarzı haline gelmekteydi. Aldıkları bu eğitimi pekiştirmek amacı ile çeşitli oyunlar oynamaktaydılar. Oyunun ve eğitimin iç içe olduğu bu tarz oyunlardan biri de “Kabak Oyunu” idi. Türklerin Orta Asya’dan beri oynadıkları anlaşılan Kabak Oyunu, Memlukler, Selçuklular, Osmanlılar ve Safeviler gibi birçok Türk devletinde oynanmaktaydı. Safevi Şahlarının ayrı bir önem verdiği bu tarz oyunlara kendileri de iştirak ederek zaman geçirmekte ve maharetlerini ortaya koymaktaydılar. Kabak Oyunu bir direk üzerine koyulan kabağın at üzerinde dörtlüğe giderken vurulması esasına dayanmaktaydı. Başlangıçta kabak ile oynanan bu oyun daha sonraları çeşitli nesnelere ile oynanmaya başlanmıştır.

KAYNAKÇA

- AHMETBEYOĞLU, Ali, “İslâm öncesi Türk Toplumunda Eğitim Aracı Olarak Spor”, **Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları**, Bışkek, 2015, s.79-84.
- ANGIOLELLO, Giovanni Maria, “Giovanni Maria Angiolello’nun Seyahatnâmesi”, **Seyyahların güzüyle Sultanlar ve Savaşlar**, Çeviri ve Notlar; Tufan Gündüz, İstanbul, 2007.
- Anonim, “Venedikli bir Tüccar’ın Seyahatnâmesi”, **Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar**, Çeviri ve Notlar; Tufan Gündüz, İstanbul, 2007.
- CHARDİN, Jean, **Sefername-i Şarden**, Tr. İkbâl Yağmayı, Tahran 1993, C.2.
- DEHHODA, Ali Ekber, **Lügatnâme-i Dehhoda**, Haz. Muhammed Muin ve Seyyid Cafer Şehidi, c.13.
- Don Garcia de Silva Figueroa, **Sefername-i Figueroa**, Farsçaya çeviren; Gulamrıza Sami’, Tahran, 1984.
- Ebülgazi Bahadır Han, **Türklerin Soy Kütüğü (şecere-i terakime)**, Haz: Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Temel Eser.
- FLOOR, Willem, **Safavid Government Institutions**, Mazda Publishers, California, 2001.
- İMAMOĞLU, Osman- TAŞMEKTEPLİGİL, Yalçın- TÜRKMEN, Mehmet, “Türk Kültüründe Spor”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.10, 1997, ss. 139-144.
- İskender Bey Münşî, **Tarih-i Alem-Ara-yı Abbasi**, Neşr. İrec Afşar, Tahran, 1387, C.1-2-3.

¹⁹³ Don Garcia de Silva Figueroa, **Sefername-i Figueroa**, Farsçaya çeviren; Gulamrıza Sami’, Tahran, 1984, s. 212

¹⁹⁴ Muhammed Yusuf Vale Kazvini İsfahani, a.g.e., s. 378

- Muhammed Yusuf Vale Kazvini İsfahani, **İran der Zaman-ı Şah Safi ve Şah Abbas II**, Tahran, 2003.
- OLEARIUS, Adam, **Sefername-i Adam Olearius**, Farsçaya çeviren; Muhendes Hüseyin Kurdbeççe, c.II, 1369.
- ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Mitolojisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.
- ÖZGEN, Mutlu, “Osmanlı Şenliklerinde Bir Gösteri Sporü: Kabak Oyunu”, **Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi**, II/1, Ocak 2010, ss.377-393
- Sanson, **Sefername-i Sanson**, Farsçaya çeviren; Taki Tefzali, Tahran, 1346.
- TAŞAĞIL Ahmet, “İslamiyet Öncesi Devirde Türk Ordusu”, **Eskiçağdan Modern-çağ'a Ordu: Oluşum, Teşkilat ve İşlev**, Ed.: Feridun M. Emecen, 153-181, İstanbul, 2008, ss. 153-181.
- TAVERNIER, Jean Baptiste, **Sefername-i Tavernier**, Farsçaya çeviren; Hamid Erbab Şirani, Tahran, 1382.
- TÜRKTAS, Metin, “Divanü Lügati't Türk'te Yer Alan ve XI. Yüzyılda Türkler Arasında Oynanan Oyunlar”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:5, 1999, ss.61-65.
- YILDIRAN, İbrahim “Türk Kültüründe Atlı Hedef Okçuluğu Olarak Kabak Oyunu ve Osmanlılardaki Görünümü” **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.10, ss.625-634.
- YÜCEL, Ünsal, **Türk Okçuluğu**, ed: Dursun Ayan, AYK Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999.
- VELİYEVA, Zülfiye, “Safevi Devlet Teşkilatı”, **Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.